

**Hjælp til at udfylde
paradigme for
Natura 2000-handleplan**

Den 15. marts 2012

Indholdsfortegnelse

Indholdsfortegnelse	2
Indledning	3
Sammendrag af den statslige Natura 2000-plan	4
Mål for planperioden.....	5
Forventede metoder og forvaltningstiltag	6
Prioritering af den forventede forvaltningsindsats.....	8
Forventet effekt	9
Bilag 1: Naturtyper og arter på udpegningsgrundlag.....	11
Bilag 2: Fordeling af indsats mellem handleplan-myndigheder og offentlige lodsejere	12
Bilag 3: Kort med kortlagte naturtyper samt potentielle områder for ny habitatnatur	13
Bilag 4: Resumé af offentlige lodsejeres drifts- og plejeplaner.....	17
Metode til at skønne indsatsbehovet for naturtyperne	18
Miljøvurdering – jf. lov om miljøvurdering af planer og programmer.....	23

Indledning

Kommunernes Landsforening, Kommunalteknisk Chefforening og Naturstyrelsen har lavet et forslag til et paradigme for en Natura 2000-handleplan. Paradigmet er lavet af denne arbejdsgruppe:

- Troels Garde Rasmussen, Kommunernes Landsforening
- Per Frydenlund Nielsen, Kommunalteknisk Chefforening (Gentofte Kommune)
- Lene Holm, Kommunalteknisk Chefforening (Odense Kommune)
- Lisbeth Bjørndal Andersen, Naturstyrelsen
- Kim Neven, Naturstyrelsen
- Ole Hyttel, Naturstyrelsen
- Thomas Vestergaard-Nielsen, Naturstyrelsen

Paradigmet er et *tilbud* til kommuner og Naturstyrelsen.

Fordelene ved at anvende dette paradigme er:

- at formelle krav til indholdet overholdes
- at arbejdet lettes
- at mulighederne for samarbejde fremmes
- at det er muligt at udarbejde en fælles handleplan for et Natura 2000-område
- at handleplanerne bliver mere ensartede

Under udarbejdelsen af paradigmet blev der gennemført to pilotprojekter, som har haft afsmitning på udformningen af paradigmet:

- Pilotprojekt for N2000-område nr. 18 *Rold Skov, Lindenberg Ådal og Madum Sø*.
Deltagere: Aalborg Kommune (Roar Skovlund Poulsen, Gustav Schaarup, Else Schmidt), Rebild Kommune (John Mønsted Jensen, Anja Daugbjerg Hansen), Mariagerfjord Kommune (Anders Horsten, Lise Frederiksen) og Naturstyrelsen Aalborg (Ole Hyttel, Carsten Funch Madsen).
- Pilotprojekt for N2000-område nr. 114 *Odense Å med Hågerup Å, Sallinge Å og Lindved Å*.
Deltagere: Odense Kommune (Anna Dall, Lars Kildahl Sønderby), Faaborg-Midtfyn Kommune (Kasper Nowack, Heidi Vinther), Assens Kommune (Ida Søkilde Jelnes) og Naturstyrelsen Fyn (Tøger Weis Stranddorf).

Dette dokument er tænkt som en hjælp til at udfylde de enkelte afsnit i handleplan-paradigmet. Desuden kan det være en hjælp at se [forslag til handleplan fra Rold Skov-pilotprojektet](#).

Sammendrag af den statslige Natura 2000-plan (IKKE LOVKRAV)

Rent lovgivningsmæssigt er der ikke noget krav om, at en handleplan skal indeholde et sammendrag af den statslige Natura 2000-plan. Alligevel er det en god ide at medtage et sammendrag af Natura 2000-planen, da det kan give læseren en bedre forståelse af sammenhængene mellem Natura 2000-planen og handleplanen.

Naturstyrelsen har lavet et sammendrag af hver Natura 2000-plan, som kan findes her: [Sammendrag af Natura 2000-plan](#). Det kan bruges ved udarbejdelsen af dette afsnit.

Mål for planperioden (LOVKRAV)

En handleplan skal indeholde en ”angivelse af mål ... for de enkelte aktiviteter”, jf. miljømålslovens § 46a, stk. 1, nr. 2 og § 3 i bekendtgørelse om tilvejebringelse af Natura 2000-skovplanlægning.

Natura 2000-planen indeholder et indsatsprogram, som skal gennemføres i første planperiode. Dette indsatsprogram er bindende retningslinjer for handleplanerne. Derfor kan [Natura 2000-planens indsatsprogram](#) bruges som mål i handleplanen.

Indsatsprogrammet kan indeholde retningslinjer, som ikke skal gennemføres via handleplaner. Det vil typisk være:

- Indsatser omfattet af vandplanlægningen
- Indsatser reguleret af en statslig myndighed (f.eks. Naturstyrelsens myndighedsopgave med at oprette vildtreservater, jf. jagt- og vildtforvaltningslovens § 33).

Hvis der er retningslinjer, som I forventer gennemført på anden vis end via handleplanen, så skal det fremgå af handleplanen.

Forventede metoder og forvaltningstiltag (LOVKRAV)

En kommunal handleplan skal indeholde ”de forventede metoder og forvaltningstiltag, som kommunalbestyrelsen vil tage i anvendelse for at forbedre naturtilstanden eller fastholde gunstig bevaringsstatus”, jf. miljømålslovens § 46a, stk. 1, nr. 3. Der findes tilsvarende bestemmelse i § 3 i bekendtgørelse om tilvejebringelse af Natura 2000-skovplanlægning.

Her kan I finde inspirationsmateriale om forventede metoder og forvaltningstiltag:

- I Natura 2000-planens bilag 2 er der forslag til virkemidler: [link til bilag 2](#)
- I et (kommende) notat om kommunale Natura 2000-handleplaner er der et bilag med Natura 2000-virkemidlerne.
- I [NaturErhvervsstyrelsen](#) og i [Naturstyrelsen](#) (for skovbevoksede arealer) er der en række tilskudsordninger under Landdistriktsprogrammet, som kan anvendes i Natura 2000-områder. [Bemærk: Flere af tilskudsordningerne er fortsat under udarbejdelse]
- I Naturstyrelsens interne retningslinjer for arter kan I se, hvordan styrelsen vil følge op på indsatsprogrammets retningslinjer om arter på egne arealer: [link til retningslinjer](#).

Der er lavet to forslag til, hvordan de forventede metoder og forvaltningstiltag kan præsenteres i paradigmet. I forslag A præsenteres de i skemaform, mens de i forslag B præsenteres i korte tekstafsnit.

Skøn over omfang af metoder og forvaltningstiltag

Rent lovgivningsmæssigt er der ikke krav om at medtage et skøn over arealstørrelser. Alligevel kan det være det en god idé at medtage dette skøn, da det fortæller noget om den forventede betydning af de enkelte metoder og forvaltningstiltag.

Arbejdsgruppen foreslår, at der for naturtyperne:

- medtages et skøn over omfanget af indsats på de **kortlagte** naturtyper
- medtages et skøn over omfanget af **ny habitatnatur**
- **ikke** medtages et skøn over omfanget af indsats på tilgrænsende arealer til de kortlagte naturtyper, med mindre der er tale om ny habitatnatur
- **ikke** medtages et skøn over forventet indsats på arealer ejet af offentlige lodsejere, der selv udarbejder drifts- og plejeplaner

Det anbefales i øvrigt, at indsatsens omfang bliver angivet som afrundede tal, intervaller eller lignende for at tydeliggøre, at det er tale om et skøn.

På side 18 er der beskrevet en metode, som kan bruges til at skønne indsatsens omfang. Metoden er udviklet i pilotprojekterne.

Skøn over omfang af ”igangværende indsats”

Rent lovgivningsmæssigt er der ikke krav om at medtage et skøn over omfanget af igangværende indsatser. Alligevel kan det være en god idé at medtage dette skøn, da det fortæller noget om behovet for at iværksætte ny indsats.

Der kan være tale om vidt forskellige igangværende indsatser. Her er en række eksempler:

- **Fredning**

Der er ofte et stort sammenfald mellem Natura 2000-områder og fredninger. For mange fredninger gælder, at der allerede i dag udføres en naturpleje, som bidrager til at gennemføre Natura 2000-planens indsatsprogram. Fredninger er typisk meget forskellige. Derfor skal det vurderes konkret i hvert tilfælde, om bestemmelserne i en fredning bidrager til at gennemføre indsatsprogrammet. Der er adgang til fredningerne via ArealInfo i [Danmarks Miljøportal](#).

Plejeret:

I fredninger kan der være en plejeret til fredningsmyndigheden. I Rold Skov-pilotprojektet valgte man at betragte denne plejeret som en ”igangværende indsats”, hvis der var indgået en bindende aftale om pleje for hele planperioden.

- **Miljøtilsagn fra NaturErhvervsstyrelsen (MVJ-tilsagn m.m.)**

Miljøtilsagn omfatter en række tilsagn om tilskud til forskellige miljøvenlige foranstaltninger. NaturErhvervsstyrelsen udbyder disse tilsagn til jordbrugere. Det drejer sig bl.a. om MVJ-tilsagn, Pleje af natur- og græsarealer, Braklagte randzoner og Fastholdelse og pleje af vådområder. Der henvises til NaturErhvervsstyrelsens hjemmeside med [Oversigt over tilsagnstyper](#). En række af aftalerne kan findes i ArealInfo i [Danmarks Miljøportal](#).

I Rold Skov-pilotprojektet valgte man, at kun relevante miljøtilsagn, der omfattede hele planperioden (dvs. til og med 2015), kunne medtages som ”igangværende indsatser”.

- **Skovlovsaftaler**

Naturstyrelsen har indgået aftaler med skovejere om beskyttelse af skovarealer. Aftalerne er indgået med hjemmel i skovloven, og omfatter hovedsageligt fredskovspligtige arealer. Der er ofte tale om evigtvarende aftaler, som er tinglyst på de enkelte ejendomme.

Det kan f.eks. være:

- a. Aftaler om udlæg til urørt skov
- b. Aftaler om gamle driftsformer, f.eks. plukhugst, stævning eller græsning
- c. Sikring af egekrat

I Rold Skov-pilotprojektet valgte man, at kun relevante skovlovsaftaler, der omfattede hele planperioden (dvs. til og med år 2015 for skov uden fredskovspligt/år 2021 for fredskov), kunne medtages som ”igangværende indsatser”.

Det anbefales i øvrigt, at skøn over omfang af ”igangværende indsats” bliver angivet som afrundede tal, intervaller eller lignende for at tydeliggøre, at det er tale om et skøn.

På side 18 er der beskrevet en metode, som kan bruges, når der skal laves skøn over omfanget af en række igangværende indsatser. Metoden er udviklet i pilotprojekterne.

Prioritering af den forventede forvaltningsindsats (LOVKRAV)

En kommunal handleplan skal indeholde en ”prioritering af kommunalbestyrelsens forventede forvaltningsindsats i planperioden”, jf. miljømålslovens § 46a, stk. 1, nr. 1. Der er en tilsvarende bestemmelse i § 3 i bekendtgørelse om tilvejebringelse af Natura 2000-skovplanlægning.

Arbejdsgruppen foreslår, at handleplan-myndighederne laver et arbejdsprogram med oplysninger om, hvordan man prioriterer gennemførelsen af handleplanen.

Her er nogle eksempler på prioriteringskriterier:

- **Tidlig opsøgende/faciliterende indsats over for særlige lodsejergupper, f.eks.:**
  - a. Lodsejere med særligt sårbare naturtyper og arter (f.eks. naturtyper og arter, hvis biogeografiske status er i fare for at blive alvorligt forringet i 1. planperiode).
  - b. Lodsejere med særligt store arealer omfattet af Natura 2000-planen.
  - c. Lodsejerne i de store naturområder i Natura 2000-området.
  - d. Lodsejere, som er særligt interesserede i at gennemføre en indsats.

- **Geografisk inddeling af opsøgende/faciliterende indsats:**

I område x forventes opsøgende/faciliterende indsats at foregå i perioden xx; i område y forventes opsøgende/faciliterende indsats at foregå i perioden yy etc.

- **Større og mere komplekse forvaltningsindsatser**

Det vil typisk være nødvendigt at prioritere større og mere komplekse forvaltningsindsatser tidligt i planperioden for at kunne nå at gennemføre indsatsen. Det kan f.eks. være:

1. LIFE+ projekter
2. Projekter som kræver forundersøgelser inden forvaltningsindsatsen kan gennemføres

- **Synergi mellem Natura 2000- og Vandplan-indsats**

For at sikre sammenhæng og synergi mellem Vand- og Natura 2000-planlægning vil der i en række tilfælde være behov for at koordinere de indsatser, der kræves for at gennemføre planerne.

Forventet effekt (LOVKRAV)

En handleplan skal indeholde en ”angivelse af ... forventet effekt af de enkelte aktiviteter”, jf. miljømålslovens § 46a, stk. 1, nr. 2 og § 3 i bekendtgørelse om tilvejebringelse af Natura 2000-skovplanlægning.

Nedenfor er der forslag til standardtekster som kan bruges – evt. efter en lokal tilpasning – til at angive den forventede effekt af en række metoder og forvaltningstiltag.

Forslag til standardtekster:

Forbedring af hydrologi:

Lukning af grøfter, fjernelse af drænrør mv. kan være afgørende plejetiltag for våde naturtyper som f.eks. [indsæt relevante naturtyper]. Dette gælder også for en række arter tilknyttet våde naturtyper som f.eks. [indsæt relevante arter]. Effekten af de mere naturlige vandstandsforhold vil typisk være, at fugtigbundsarterne bliver mere dominerende, og at der genindvandrer flere arter tilknyttet våd og fugtig bund. Desuden vil uønsket opvækst af træer og buske blive hæmmet, nedbrydning af førnélag vil ophøre og der vil opbygges nyt tørvélag. Det vil sikre mindre næringsfrigørelse og CO2-udslip.

Rydning af uønsket opvækst:

I forbindelse med pleje af lysåbne arealer vil det ofte være nødvendigt at foretage en rydning af buske og træer. Det vil typisk være arealer, hvor græsning eller slåning har været enten utilstrækkelig eller helt opgivet, og der har indfundet sig uønsket opvækst. Det kan f.eks. være bævreasp på overdrev og hede eller pilekrat i moser, enge og søer. Rydningen sikrer, at den flora og fauna, der trives med lysåbne forhold, ikke skygges bort. Desuden vil rydning ofte bidrage til at bekæmpe invasive arter som nåletræer og glansbladet hæg. Det er vigtigt, at det ryddede opvækst fjernes for at skabe gode vækstbetingelser for den lysåbne vegetation.

Ved rydning af arealer med stort potentiale for at udvikle ny habitatnatur vil den vegetation, der er karakteristisk for naturtypen, kunne indfinde sig efter få år. Det gælder særligt for tidlige tilgroningsstadier af naturtyperne.

Græsning eller høslæt:

Hovedparten af de lysåbne naturtyper er betinget af græsning eller høslæt. Overlades de til sig selv uden drift, vil de gro til i høje urter og græsser og med tiden springe i krat og skov. Det er en naturlig proces, men hvis det får lov at ske, vil et stort antal arter blive skygget bort.

Græsning eller høslæt vil derfor have en stor positiv effekt på de fleste lysåbne naturtyper og vil ofte være en forudsætning for gunstig bevaringsstatus. Der er dog enkelte lysåbne naturtyper, som ikke eller kun i særlige tilfælde vurderes at have behov for afgræsning eller høslæt. Det drejer sig f.eks. om hængesæk og højmose.

Græsning eller høslæt er et middel til at bekæmpe invasive arter som f.eks. bjørneklo og glansbladet hæg samt problemarter som f.eks. gyvel og bjerg-rørhvene.

Når afgræsning foregår uden eller med begrænset tilskuds fodring eller ved høslæt (d.v.s. med fjernelse af den afslåede biomasse), vil effekten være særlig positiv, idet plejen i disse tilfælde både sikrer lysåbne forhold og fjerner næringsstoffer fra arealerne.

Afskrælning og afbrænding:

Disse tiltag er særlig relevante på heder og klitheder. På disse naturtyper vil der ofte ske en ophobning af uomsat førne. Denne proces accelereres af de høje koncentrationer af luftbåren kvælstof kombineret med, at udnyttelsen af disse naturtyper i form af afgræsning, tørveskrælning og afbrænding i stort omfang er ophørt i løbet af det sidste århundrede. Resultatet af dette er en mere forarmet flora og fauna, hvor arealerne med tiden vil springe i skov.

Ved afbrænding fjernes en stor del af den overjordiske biomasse inklusive førnelaget. Dette resulterer typisk i en pletvis blotlæggelse af den underliggende mineraljord. Herved skabes der spiringsmuligheder for mange konkurrencesvage arter af planter, herunder mosser og laver, hvis forekomst er betinget af tilstedeværelsen af blotlagt mineraljord. Afskrælning af det øverste tørvelag har en lignende effekt.

Skovnaturtypebevarende drift og pleje:

Med den *skovnaturtypebevarende drift og pleje* beskyttes skovnaturtyperne mod gødkning, sprøjtning og yderligere afvanding. I nogle tilfælde etableres mere naturlige vandstandsforhold. Der sikres nogle af de naturmæssigt vigtige strukturer, f.eks. vedvarende skovdække, en vis andel uforstyrret jordbund, hule og døde træer. De karakteristiske træarter for skovnaturtyperne fremmes, og invasive arter kan bekæmpes. I særlige tilfælde plejes skovnaturtyperne med gamle driftsformer såsom skovgræsning og stævning. Den samlede forventede effekt er en sikring af skovnaturtyperne.

Urørt skov:

Udlæg til urørt skov sikrer fri dynamik og andre naturlige processer i skovens økosystem. Der vil efter en (længere) årrække typisk være mere dødt ved, flere store og hule træer, en uforstyrret jordbund samt mere naturlig hydrologi. På sigt vil der kunne ses en effekt på den flora og fauna, der er tilknyttet disse naturforhold. Den samlede forventede effekt er en sikring af skovnaturtyperne.

Ny habitatnatur:

Den ny habitatnatur skal typisk sammenbinde små, fragmenterede forekomster af naturtyperne og/eller udvide arealet af truede naturtyper. Desuden kan det være for at øge levestederne for truede arter.

Hvis udvidelserne sker på arealer med et stort potentiale for genskabelse af naturtyper, vil der med den nødvendige indsats (forbedring af vandstandsforhold, rydning mv.) og pleje (afgræsning eller høslæt) kunne udvikles ny habitatnatur på relativt få år. Det kan f.eks. være arealer, der tidligere har rummet naturtypen og som ligger i nær tilknytning til eksisterende arealer med naturtypen. Hvis udvidelsen derimod foregår på tidligere landbrugsjord, må udviklingen mod habitatnatur af høj kvalitet forventes at tage væsentlig længere tid (ofte flere årtier).

Arter:

Hovedparten af indsatsen for arterne på udpegningsgrundlaget vil ske gennem indsatsen for naturtyperne. Der foretages en særlig indsats for følgende arter: **[indsæt relevante arter]**
Den samlede forventede effekt for arterne er, at ....

Bilag 1: Naturtyper og arter på udpegningsgrundlag

(IKKE LOVKRAV)

Udpegningsgrundlag for habitat- og fuglebeskyttelsesområder kan findes her: [Udpegningsgrundlag](#)
Udpegningsgrundlag kan også ses i [Natura 2000-planen](#)

De kortlægningsdata, som den nationale plan bygger på, kan findes her: [link til kortlægningsdata](#).
Ud fra disse kortlægningsdata kan arealet af hver enkelt kortlagt naturtype opgøres.

Bilag 2: Fordeling af indsats mellem handleplan-myndigheder og offentlige lodsejere (IKKE LOVKRAV)

For nogle retningslinjer i Natura 2000-planens indsatsprogram kan der være tvivl om, hvem der skal følge op på retningslinjerne. Derfor kan det være hensigtsmæssigt med en forventningsafstemning mellem handleplan-myndighederne indbyrdes og mellem handleplan-myndighederne og de offentlige lodsejere om, hvem der følger op på disse retningslinjer. Det kan f.eks. være retningslinjer om:

- at naturtyper eller levesteder for arter skal udvides med x-y ha
- at en række naturtyper skal have forbedrede hydrologiske forhold

Der vurderes ikke at være behov for at fordele indsatsen for løbende pleje af naturtyperne, f.eks. i form af afgræsning eller høslæt.

Vær opmærksom på, at en handleplan ikke må foregribe aftaler eller afgørelser, der træffes i forhold til den enkelte lodsejer i forbindelse med gennemførelse af handleplanen.

NB: dette bilag omfatter både private og offentlige arealer (inkl. arealer, hvor den offentlige lodsejer har valgt selv at udarbejde drifts- og plejeplan for at gennemføre Natura 2000-planen).

Bilag 3: Kort med kortlagte naturtyper samt potentielle områder for ny habitatnatur (IKKE LOVKRAV)

Indsatsprogrammet indeholder ofte krav om udvidelser af naturtyper. Det kan være hensigtsmæssigt at udarbejde oversigtskort, som viser, hvor der er potentiale for at genskabe de pågældende naturtyper. Vær dog opmærksom på, at en handleplan ikke må foregribe aftaler eller afgørelser, der træffes i forhold til den enkelte lodsejer i forbindelse med gennemførelse af handleplanen. Desuden kan oversigtskortet vise de kortlagte arealer med naturtyper.

Fra pilotprojekterne videregives her en række erfaringer og betragtninger vedr. udarbejdelse af oversigtskort, som viser potentielle områder for udvidelser af naturtyper.

Kriterier og procedure for udvidelse af naturtyper

Arealer med potentiale for udvidelse af naturtyper kan findes ud fra faglige kriterier. Ofte vil der være tale om arealer, der tidligere har rummet naturtypen og hvor rydning af uønsket opvækst, forbedring af hydrologi, udpøining og/eller iværksættelse af hensigtsmæssig pleje på sigt kan genskabe naturtypen.

Metoder og værktøjer til at finde og udvælge konkrete arealer med potentiale

Ved screening og konfliktsøgning med GIS-temaer oplistet i tabel 1 kan man begrænse antallet af arealer, der skal vurderes nærmere for konkret potentiale. I tabel 1 kan man endvidere finde eksempler på anvendelse af kriterier på naturtypeniveau.

Til den endelige udvælgelse af arealer med konkret potentiale må der ofte i projektfasen suppleres med naturmedarbejderes lokalkendskab og erfaringer samt andre nyttige oplysninger som gamle kort/luftfoto, drænkort m.m.

Tabel 1: Forslag til kriterier for udvidelse af naturtyper fra Rold Skov-pilotprojektet

Naturtype med udvidelsesmål	Arealer der opfylder nedennævnte kriterier kan have potentiale som ny natur.			Indsats
	Aktuel tilstand/anvendelse	Hydrologi og terræn	Jordbund	
	<p>Arealerne findes vha. oplistede GIS-temaer. Til beslutning om konkret ny natur kan sammenholdes med beliggenhed af kortlagt naturtype med artsklasse 1, 2 og 3</p> <p>Luftfotos</p> <p>Relevante GIS-temaer:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kortlagte arealer med <100% habitatnaturtyper - Kortlagte arealer med nedbrudt højpose - Kortlagte arealer med skovbevokset tørvemose - Kortlagte arealer med ung tilgroning af elle- og askeskov - § 3-registrering - NST-driftsplaner - arealer anmeldt udyrkede - MVJ-aftaler - andre bindende plejeaftaler 	<p>Relevante GIS-temaer:</p> <ul style="list-style-type: none"> - lavbund - hældning - kotekort - højdemodel - laserscanning - dræned arealer 	<p>Relevante GIS-temaer:</p> <ul style="list-style-type: none"> - jordbundskort 	
4010 Våd hede xx ha	<p>§ 3-hede (fugtig/tilgroet)</p> <p>Åben, tilplantet eller spontan nåleskov (fugtig)</p>	Lavbund, eventuelt udgrøftet	Tørvejord, eventuelt udvasket sandjord	Hydrologi Rydning Græsning/slet
4030 Tør hede xx ha	<p>§ 3-hede (tilgroet)</p> <p>Åben, tilplantet eller spontan nåleskov</p>	Højbund	Sand	Rydning Græsning/slet Anden hedepleje
6120 Tørt kalksandsoverdrev xx ha	<p>§ 3-overdrev</p> <p>Tilgroet/tilplantet areal</p>	Højbund, skrænter, oftest sydvendte	Kalkholdigt sand	Rydning Græsning/slet
6210 Kalkoverdrev xx ha	<p>§ 3-overdrev</p> <p>Tilplantet/ tilgroet areal Tidligere råstofgrav (kridt, ler, mergel)</p>	Højbund, gerne skrænter eller kuperet terræn i øvrigt	Kalk, ler eller kalksand	Rydning Græsning/slet
6230 Surt overdrev xx ha	<p>§ 3-overdrev</p> <p>Tilplantet/ tilgroet areal</p>	Højbund, gerne skrænter eller kuperet terræn i øvrigt	Sand	Rydning Græsning/slet
6410 Tidvis våd eng xx ha	<p>§ 3-eng eller -mose (næringsfattig)</p>	Lavbund, eventuelt udgrøftet	Tørvejord, eventuelt udvasket sandjord	Hydrologi Rydning Græsning/slet

7110 Højmose xx ha	§ 3-mose (næringsfattig) Nedbrudt højmose (7120) Skovbevokset tørvemose (91D0) Nåletræsbeplantning Hængesæk/gamle tørvegrave i tilknytning til nuværende og tidligere højmose	Lavbund med hydrologi uafhængig af vandløb, ingen dræntilløb	Tørvejord, alternativt sand, lav pH og lav næringsstatus	Hydrologi Rydning
7220 Kildevæld (i mosaik med rigkær)	§ 3-eng eller -mose Drænede/rørlagte partier ved skræntfod	Arealer nær vandløb, ofte udgrøftede eller rørlagte, beliggenhed ofte ved skræntfod	Variabel, vældvand med høj pH	Hydrologi
7230 Rigkær xx ha	§ 3-eng eller -mose Yngre pile- og ellekrat på tidligere kendte rigkærs- forekomster	Lavbund, even- tuelt udgrøftet, gerne trykvands- påvirket, i ådale ofte beliggende ved skræntfod	Tørvejord på mere kalkholdigt sediment, grundvand med høj pH og begrænset næringsindhold	Hydrologi Rydning Græsning/slet

Find og udvælg væsentligt flere/større arealer end krævet i indsatsprogrammet

Det giver et råderum og sikrer mod, at man med handleplanen - uden dialog med lodsejere - foregriber en senere aftale eller afgørelse, hvis man finder væsentligt flere og/eller større arealer med potentiale for udvidelse af naturtyper end krævet i indsatsprogrammet. For det første kan man så i en senere fase frasortere arealer, hvor (gen)udvikling af naturtypen vurderes problematisk. For det andet giver det råderum i forhold til at skulle lave frivillige aftaler med lodsejere for tilstrækkeligt mange/store arealer til opfyldelse af krav i indsatsprogram.

Diverse konkrete anvisninger til at finde og udvælge arealer med potentiale

Arealer i umiddelbar nærhed af kortlagte naturtyper rummer i mange tilfælde et særligt potentiale for udvidelse af naturtypen. Det kan være resterende dele af arealer kortlagt med <100% forekomst af habitatnaturtyper, eksempelvis et hedeareal, hvor der er "huller" i det kortlagte hedeareal, fordi småbevoksninger med træer ikke er medregnet som habitatnaturtypen.

Det bør også tillægges vægt ved udvælgelse, at arealer i umiddelbar nærhed af kortlagte naturtyper af artsklasserne 1, 2 og 3 vil have større sandsynlighed for indvandring af naturtypekarakteristiske arter, end arealer, der ligger langt fra kortlagte naturtyper af de højeste artsklasser.

Udvikling af artsindholdet i nyudlagt natur afhænger foruden indvandring af arter også af arealets egne frøpuljer. Derfor har arealer, der indtil for nylig vides eller antages at have rummet naturtypen, bedst potentiale for (gen)udvikling af naturtypen.

Arealer med potentiale for udvidelse af naturtypen 7110 højmose vil mest realistisk skulle findes blandt arealer med naturtyperne nedbrudt højmose (7120) eller skovbevokset tørvemose (91D0). Tjek altid, at sådanne overvejelser er i overensstemmelse med Natura 2000-planens afsnit om "Modstridende interesser".

Indsatser for udvidelse af naturtyper bør være omkostningseffektive. Det betyder eksempelvis, at arealer med potentiale der kan realiseres umiddelbart ved aftale om græsningspleje kan vægtes højere end arealer, hvor nødvendig indsats omfatter ressourcekrævende indgreb i områdets

hydrologi, omfattende rydning, særlige foranstaltninger, ophør af intensiv anvendelse m.fl. dyre tiltag.

Indtegnning og arrondering af arealer med potentiale

Kortbilaget bør være oversigtligt. Derved understøttes det, at handleplanen ikke må foregribe det præcise indhold af de aftaler eller afgørelser, der træffes efter dialog med den enkelte lodsejer

Det forekommer således hensigtsmæssigt ikke at udvælge alt for små arealer med 100% potentiale for (gen)udvikling af en naturtype, men snarere at afgrænse et større areal og estimere en procentdel heraf der kan udvikle naturtypen.

Bilag 4: Resumé af offentlige lodsejeres drifts- og plejeplaner

(LOVKRAV)

Det fremgår af § 46a, stk. 3, i miljømålsloven og § 3 i bekendtgørelse om tilvejebringelse af Natura 2000-skovplanlægning, at handleplanen ikke skal omfatte offentligt ejede arealer, når der for sådanne arealer foreligger forvaltningsplaner, driftsplaner mv. for forvaltningsindsatsen, der er i overensstemmelse med de i Natura 2000-planen fastsatte mål for naturtilstanden. I disse tilfælde skal handleplanen ledsages af en beskrivelse af denne forvaltningsindsats.

Det fremgår endvidere af bekendtgørelserne, at de offentlige lodsejere har pligt til at sende en beskrivelse af deres forvaltningsindsats (resumé) til handleplan-myndighederne senest 9 måneder efter Natura 2000-planens offentliggørelse. Disse resuméer medtages i handleplanens bilag 4.

Metode til at skønne indsatsbehovet for naturtyperne

DEVANO-kortlægning og strukturparametre fra Danmarks Miljøportal.

I pilotprojekterne er der brugt et udtræk af DEVANO-kortlægningsdata til at skønne omfanget af indsats på naturtyperne. Metoden er beskrevet for de lysåbne naturtyper, men vil også på tilsvarende måde kunne anvendes for skovnaturtyperne. Udtrækket indeholder kortlægningsdata med beregnede indekssværdier på arts- og strukturdata og udtræk fra naturdatabasens rådata på de enkelte strukturindikatorer, vegetationshøjder, vedplantevegetations-dækning, hydrologi, mv. I Odense Å-pilotprojektet er der endvidere suppleret med tolkning af luftfotos (tegn på græsning, høslæt, tilgroning i høje urter/vedplanter m.m.). Disse data er brugt til at skønne omfanget af indsatserne rydning, græsning/høslæt og forbedring af hydrologi.

Kortlægningsdata stilles til rådighed for handleplan-myndighederne, og kan hentes her: [link til kortlægningsdata](#).

Forslag til metode til GIS-bearbejdning og efterfølgende databehandling:

For det samlede Natura 2000-område kobles ejerforhold, beliggenhedskommune, MVJ-aftale-oplysninger, plejeaftaler og evt. fredninger på GIS-temaet DEVANO-kortlægning med strukturparametre i en såkaldt overlay-analyse, hvorved data kommer til at ligge sammen i et GIS-datasæt. Sammenkøringen af GIS-temaet DEVANO-kortlægning med strukturparametre, gør det muligt efterfølgende at danne en tabel indeholdende data fra alle ovenstående temaer. Derved kan der, ved brug af f.eks. krydstabeller i regneark, skabes overblik i det enkelte område over hvor store arealer, der skal laves de forskellige typer af indsats på, hvem der er ansvarlig myndighed og herefter kan tabellerne i handleplanparadigmet udfyldes.

Beregninger:

Beregninger ud fra GIS-temaet DEVANO-kortlægning med strukturparametre med GIS-temaerne ovenfor. Se i øvrigt tabel 3 og 4 med forslag til kriterier for indsats for henholdsvis de lysåbne naturtyper og skovnaturtyper.

Naturtyper totaler

Sum af ha samlet mængde kortlagt lysåben natur fordelt på Beliggenheds kommune og ejerforhold.
Sum af ha kortlagt lysåben natur fordelt på Beliggenheds kommune og ejerforhold og naturtype.

Græsning/høslæt

Sum af ha lysåben natur undtaget de ikke græsnings-/høslætkrævende naturtyper (se tabel 2) og (hede)arealer, der forventes plejet på anden vis, f.eks. ved afskrælning/afbrænding.

Rydning af opvækst/Invasive arter,

Der bruges værdier beskrevet i tabel 3 i "Forslag til kriterier for lysåbne naturtyper".

Forbedret hydrologi

Der bruges værdier beskrevet i tabel 3 i "Forslag til kriterier for lysåbne naturtyper".

MVJ, Plejeaftaler, Fredede områder mv.

Der summeres i krydstabel i regneark ud fra de pågældende værdier. MVJ aftalernes udløbsår, ligger i MVJ-GISemaet bruges til at finde de aftaler, der løber i hele planperioden (Udløbsår $\geq$ 2016 og de pågældende arealer anses som sikrede).

Øvrige anvendte data til beregninger:

Natura 2000-område afgrænsninger

Findes i Natura 2000 download pakken til Vand- og Naturplaner på Naturstyrelsens hjemmeside.

Ejerforhold i Natura 2000-området

Statsligt ejede arealer: f.eks. Miljøministeriet, NaturErhvervsstyrelsen, Kirkeministeriet, Transportministeriet og Forsvaret (Miljøministeriet eller Ejendoms- og Miljødata).

Kommunalt ejede arealer (Ejendoms- og Miljødata i de enkelte kommuner).

Privat ejede arealer (Alle øvrige arealer).

”Beliggenhedskommunen”

Hvilken kommune ligger de kortlagte naturtypearealer i – uanset ejerforhold. Kommunegrænsetema f.eks. fra ArealInfo i Danmarks Miljøportal.

MVJ aftaler

Aftaler, med udløbsdato. Nyeste findes i ArealInfo i Danmarks Miljøportal.

Plejeaftaler/projekter mv.

Egne kommunale/statslige temaer med aftaler om pleje eller andre typer projekter f.eks. Natur- og Miljøprojekter. Myndighedernes egne data.

Fredninger

Er arealet fredet og er der plejeplan for området. Fredninger findes i ArealInfo i Danmarks Miljøportal. Plejeplan-områder er myndighedernes egne data.

Forslag til kriterier for lysåbne naturtyper:

Græsning og/eller høslæt

I Rold Skov-pilotprojekt er det vurderet, at der er et behov for afgræsning og/eller høslæt på alle terrestriske, lysåbne naturtyper. Undtagelserne for denne vurdering er lysåbne naturtyper, hvor græsning eller høslæt ikke vurderes at være en forudsætning for at opnå gunstig bevaringsstatus (Tabel 2) samt (hede)arealer, der plejes ved afgræsning/afskrælning.

Tabel 2: I Rold Skov-pilotprojektet blev det vurderet, at følgende naturtyper ikke har behov for afgræsning/høslæt

Naturtypenummer	Naturtype
1210	Strandvold med enårige planter
1220	Strandvold med flerårige planter
1230	Kystklint/klippe
6430	Urtebræmme
7110	Højmose
7120	Nedbrudt højmose
7140	Hængesæk
8220	Indlandsklippe
8230	Indlandsklippe med pionerplanter
8330	Havgrotte

Rydning af opvækst

Behovet for rydning af opvækst af træer og buske kan vurderes ud fra parameteren 'Vedvegetation' (ved.veg.). Tilgroning med træer og buske er ofte en stor trussel mod de lysåbne naturtyper, og det er vurderet, at der er behov for en indsats ved en score på 3 eller derover (> 10 % kronedække). For visse naturtyper, f.eks. 2250 (enebærklit) og 5130 (enekrat), kan det dog være hensigtsmæssigt at tillade en højere andel, men det må bero på en konkret vurdering.

Invasive arter

Behovet for en indsats mod invasive arter vurderes i stor udstrækning at blive dækket gennem rydningsindsatsen og græsningsindsatsen. Indsatsen mod invasive arter er derfor ikke opgjort særskilt i handleplanens tabel 1. Som redskab til at skabe bedre overblik over indsatsens omfang kan det dog ofte være en fordel at foretage en særskilt opgørelse af indsatsen. Dette kan gøres på baggrund af parameteren 'Areal med forekomst af invasive arter'.

Afvanding

I Natura 2000-planens indsatsprogram kan der være retningslinje om, at der skal genskabes hensigtsmæssig hydrologi for bestemte naturtyper. For de pågældende naturtyper kan behovet for en indsats i forhold til afvanding vurderes på baggrund af parameteren 'Hydrologi'. Afvanding er en alvorlig trussel mod mange lysåbne naturtyper, og selv små ændringer i plantesamfundene opfattes som ugunstige. Det er på den baggrund vurderet, at der er behov for en indsats ved en score på 3 og 4 svarende til værdier, hvor afvanding medfører sommerudtørring og begyndende tilgroning til udbredt tørlægning. Score 5 (fuldstændig afvanding) foreslås ikke medtaget, da der typisk vil være tale om genopretningsprojekter, som ikke er indeholdt i sigtelinjerne for 1. planperiode).

Indsats	Forslag til kriterier
----------------	------------------------------

Græsning/høslæt	Alle lysåbne, terrestriske naturtyper med korrektion for: <ul style="list-style-type: none"> - naturtyper, der ikke vurderes at have behov for pleje ved græsning og høslæt. Se forslag fra Rold Skov-pilotprojektet i tabel 2. - arealer, der skønnes plejet på anden måde, f.eks. ved afbrænding eller afskrælning i stedet
Rydning af opvækst	Vedplantevegetation (VED_VEG) ≥ 3 (svarer til 10-25 % kronedække og opefter). Der kan evt. suppleres med et skøn over arealer i kategori 2 med behov for rydning af opvækst.
Forbedring af vandstand	For de naturtyper, hvor Natura 2000-planens indsatsprogram har retningslinje om genskabelse af ”den for naturtyperne mest hensigtsmæssige hydrologi” foreslås følgende kriterier anvendt: Hydrologi afvanding (HYD_AFV): kategori 3-4 (svarer til afvanding medfører sommerudtørring og begyndende tilgroning – udbredt tørlægning)

Tabel 3:
Forslag til kriterier for indsats for terrestriske, lysåbne naturtyper *

* Ekskl. arealer ejet af offentlige lodsejere, der selv udarbejder drifts- og plejeplaner.

Tabel 4: Forslag til kriterier for indsats for skovnaturtyper*:

Indsats	Forslag til kriterier
Skovnaturtypebevarende drift og pleje	Det foreslås at medtage alle kortlagte skovnaturtyper på nær de arealer, som skønnes beskyttet ved udlæg til urørt skov.
Urørt skov	Natura 2000-planens indsatsprogram foreskriver, at ophør af drift – urørt skov – kan være nødvendigt i særlige tilfælde, primært på arealer, som i forvejen i en længere periode har haft minimal eller ingen hugst. Det foreslås, at der angives et bruttoareal for udlæg til urørt skov, hvor behovet for og mulighederne for udlæg til urørt skov efterfølgende kan undersøges nærmere. Der kan f.eks. tages udgangspunkt i skovnatur i høj tilstandsklasse, der opfylder alle følgende parametre: <ul style="list-style-type: none"> - Dødt ved, stående, > 5 træer pr. ha - Dødt ved, liggende, > 5 træer pr. ha - Afvanding, kategori 1-3

	<ul style="list-style-type: none"> - <i>Jordbearbejdning, kategori 1</i> - <i>Træer med spættehuller, kategori 2-3</i>
--	---

* Ekskl. arealer ejet af offentlige lodsejere, der selv udarbejder drifts- og plejeplaner.

Miljøvurdering – jf. lov om miljøvurdering af planer og programmer

Handleplan-myndigheden skal vurdere, om der skal foretages en miljøvurdering af handleplanen, jf. lovbekendtgørelse nr. 936 af 24/9 2009 ”Bekendtgørelse af lov om miljøvurdering af planer og programmer”.

Naturstyrelsen har udarbejdet følgende FAQ vedrørende SMV:

Miljøvurdering – skal der foretages en miljøvurdering i henhold til miljøvurderingsloven?

Naturstyrelsen har vurderet behovet for miljøvurdering af handleplaner på grundlag af paradigma og handleplaneksemplet.

På grundlag af ordlyden af § 3 i bek. nr. 1117 af 25. nov. 2011 om kommunalbestyrelsernes Natura 2000-handleplaner må det antages, at sådanne handleplaner vil være omfattet af krav om miljøvurdering i henhold til lov om miljøvurdering af planer og programmer (lovbekendtgørelse nr. 936 af 24. september 2009) også kaldet miljøvurderingsloven. Eksemplet - Rold skov, Lindene og Madum sø - har imidlertid et indhold, der dels ikke adskiller sig fra de oplysninger, som allerede er givet i den miljøvurderede Natura 2000-plan, dels et generelt indhold som arealstørrelser, der fungerer som mål men ingen placering eller klare tilkendegivelser af, om disse mål skal nås. Målene antages således at kunne fraviges, hvis en efterfølgende plejeplan og miljøvurdering viser, at det ikke vil være miljømæssigt hensigtsmæssigt at nå målet. Da det konkrete eksempel på en handleplan således ikke sætter nye rammer for fremtidige anlægstilladelser eller vil kunne påvirke et internationalt udpeget naturbeskyttelsesområde væsentligt, anses planeksemplet derfor IKKE for at være omfattet af lovens krav om miljøvurdering.

Naturstyrelsen kan på grundlag af et eksempel naturligvis ikke vurdere om dette også vil gælde for samtlige handleplaner, men hvis de indholdsmæssigt får samme karakter, som det forelagte eksempel, må det antages, at konklusionen vil være den samme for disse handleplaner.